

potrebni preureditvi kolodvorskega poslopja naj predvsem premesti kurilnice in ranžiranje iz mestnega osrčja v smeri proti Zalogu in nato naj uredi medtirne perone, dostopne z mostički. Postopoma, po določenem programu naj končno železniška uprava izvede vso modernizacijo kolodvora po poglobitvenem načrtu.

V Ljubljani, dne 22. julija 1937.

h) Akcijski odbor je pričel z živahnim delovanjem. S podporo časopisja mu je uspelo v nadaljnjih mesecih zanimati za zadevo javnost in oblasti. V pričetku

MARIBORSKI GRAD

Med najzanimivejše stavbe v naši banovini spada z ozirom na kameni material in njega preperevanje. mariborski grad, ki je prava arhitektonska umetnina. V središče interesa stopa zlasti sedaj, ko se namerava preseliti vanj mestni muzej, ko se torej začenja novo razdobje te častitljive zgradbe.

Kratko študijo o mariborskem gradu je objavil pred nedavnim E. Fabrici.¹ Iz njegove publikacije povzemam, da so začeli z zidavo gradu l. 1478. po naročilu cesarja Friderika III. Seveda ni grad tedaj nastal v današnji obliki. Prvotna stavba je obsegala približno le trakt med sedanjim dvoriščem in pozneje dozidanim stopniščem. Kakih 100 let pozneje, od 1590 dalje, so ga novi posestniki, plemiška rodbina Khisl, začeli obsežneje prezidavati. Postopne prezidave so se vrstile vse do l. 1751., zadnje so vodili že poznejši lastniki grofje Brandis, ki so želeli dati gradu čim razkošnejše lice. V razvoju gradbenih sprememb lahko štejemo štiri razdobja. Najprej se je stavba naslonila na mestno obzidje. V teku druge dobe so jo predvsem razširjevali v duhu renesance, tretja doba v sredini XVII. stoletja je karakterizirana po prilagoditvi na baročni slog, ki se je tedaj uveljavljal v naših krajih, in četrta, nekako v sredini XVIII. stoletja, je deloma še obogatila barok ter ustvarila današnjo obliko zgradbe, razen zahodnega dela, kjer stoji danes kavarna Astoria in Streharjev stolp.

Ob vselitvi muzeja nameravajo grad prenoviti. To delo bo vsekakor zahtevalo posebne skrbnosti, saj je celota te arhitektonske umetnine dana ne le po gradbeni, umetniški zamisli, marveč tudi po gradivu, ki so ga uporabljali in ki nam v veliki meri dopolnjuje zgodovino tega spomenika. Ker je poleg tega izredno zanimivo, kako so posamezni materiali prestali dobo od gradnje do danes, in ker je to za bodočnost in ohranitev gradu velikega pomena, sem se odločila za to razpravo. Stoletja je sicer ta gradbeni material kljuboval preperevanju, toda ni ga kamna, ki bi bil povsem odporen in ki bi ga ne bilo treba ščititi pred uničujočimi vplivi. Iz tega vidika je mariborski grad prav zanimiv za petrografa in gradbenika, saj so bili

¹ E. Fabrici, Die Burgen der Stadt Marburg a. D. mit besonderer Berücksichtigung des Treppenrisalites an der jetzigen Burg. Disertacija. München, 1935.

mesca oktobra je že uspešno intervenirala na mero-dajnih mestih v Beogradu deputacija, sestojeca iz župana dr. J. Adlešiča, predsednika zbornice za TOI I. Jelačina in univ. profesorja ing. A. Hrovata.

Prevladala je edino pravilna misel, da se sestavi strokovna komisija iz zastopnikov žel. uprave, banske uprave in mesta. Ta naj nepristransko prouči naš kolodvorski problem in presodi prednosti in pomanjkljivosti poglobitvenega načrta. Medtem ko se sistematično vrši propaganda poglobitvene misli med najširšimi sloji prebivalstva, mirno čakamo na rezultat strokovne presoje.

D R. L. D O L A R - M A N T U A N I

njegovi deli izredno dolgo izpostavljeni razkrajajo-čemu delovanju atmosferilij, ki kažejo radi tega posebno izrazito svoj efekt.

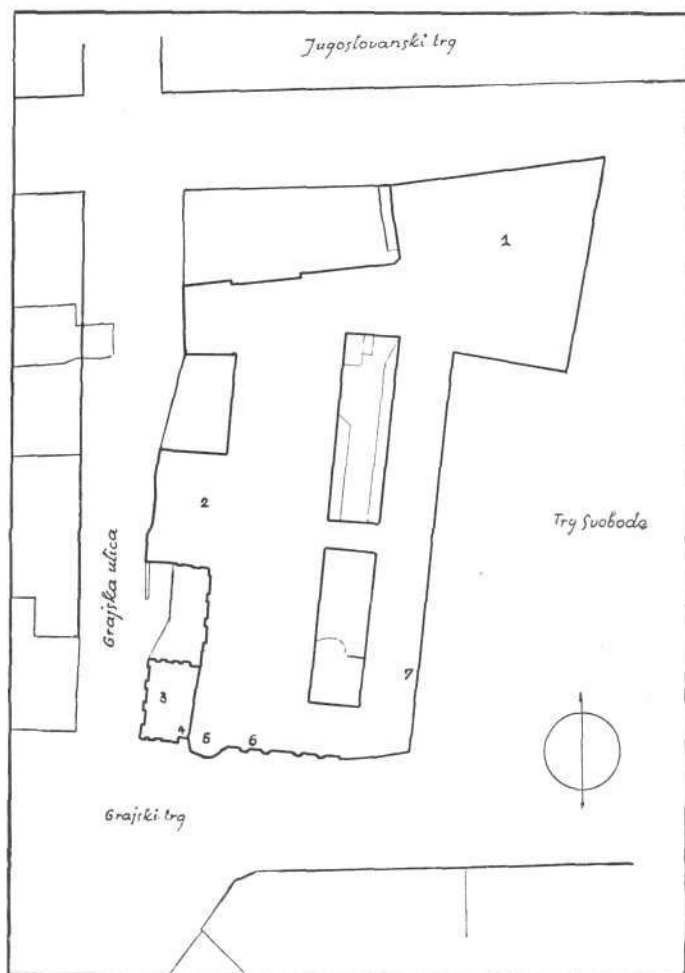
Kameni material, ki so ga uporabljali pri zidavi mariborskega gradu, se kljub prezidavam, ki so trajale skozi stoletja, skoro ni menjal. Tudi je treba poudariti, da so pri tej imenitni stavbi uporabljali gradivo le iz bližnje in daljne mariborske okolice. Menjavo materiala moremo kvečjemu opazovati glede predmetov, ki so zanje uporabljali posamezne vrste kamnin. Lahko je ugotoviti izrazito analogijo med gradivom drugih starejših zgradb mesta Maribora² in njegovega gradu. Od kamnin prevladujejo peščenjaki, poleg njih so tudi zastopani še glinasti skriljavci, marmorji, apnenci in gnajsi.

P e š č e n j a k e so uporabljali predvsem za zidove, pa tudi za vratne in okenske okvire in najbrž že v novejšem času za stopnice. Posebno dobro so vidni peščenjaki na severovzhodnem, prvotno obrambnem stolpu (bastiji), ki je bil obenem z novo loggijo prezidan po navodilih Italijana Domenica del Allia leta 1555. kot del takrat obnovljenih mestnih utrd. Stene spodnjega dela bastije nimajo večinoma nikake obloge in kažejo velike peščenjakove kvadre, medtem ko je prvo nadstropje, kakor se to vidi na poškodovanih delih ometa, iz opeke. Kamen predstavlja tipičen srednje- do debelozrnat kremenov peščenjak terciarne starosti, sive barve z nekoliko zelenkastim odtenkom. Velikost kremenovih zrn narašča mestoma, da lahko govorimo že o konglomeratnih legah. Take kamnine nahajamo v okolici Ptujске gore in je verjetno eden ondotnih kamnolomov dal material tudi za bastijo.

V splošnem opazujemo, da je peščenjak dobro ohranjen, le na ogliščih je nekoliko zaokrožen zaradi osipavanja finih zrn, ki izgubijo zvezo, ako se pod vremenskimi vplivi izluži lepilo. Večje poškodbe kaže peščenjak na vzhodni strani pod brajdo (sl. 1 in 2).³ Tam je prišlo do nakopičenja vode in ker se je tam zid slabo sušil, so se pojavile v posameznih kvadrh luknje, ki so značilne za preperevajoče peščenjake in

² L. Dolar-Mantuani, Naskova hiša. (Njen gradbeni material). Izvestje Muzejskega društva v Mariboru. (V tisku.)

³ Vse fotografske posnetke je napravil J. Mantuani.



Tloris Mariborskega gradu

1. bastija, 3. risalit, 3. kapelica, 4. trgovina strugarja Krobatha, 5. stolp.
6. trgovina zlatarja Jana, 7. „Putnikovi“ prostori

imajo svoj vzrok najbrž tudi v manj popolni zveznosti zrn na teh mestih.¹ Dolgotrajna vlaga, zlasti v zimskih mesecih, zvezana z razpokami, ki nastanejo pri zmrzovanju vode, je tudi povzročila mestoma močno poškodbo na okroglem vencu med pritličjem in prvim nadstropjem. Del venca, predvsem proti zapadni, vetrovni strani, je sedaj nadomeščen s cementom.

Iz enakega peščenjaka je tudi večina vratnih okvirov na gradu: tako ob grajskem stolpu oba štirioglasta, sedaj z rjavo oljnato barvo prebarvana bangerja pri trgovini zlatarja Jana, ki sta v splošnem še dobro ohranjena. Pač pa so vsi vratni okviri v Putnikovi pisarni, ki so bili datirani iz l. 1733., ko je bila prenovljena sedanja vzhodna fasada in so bila prebita okna in vrata v bivšem trdnjavskem zidu, nadomeščeni z betonskimi. Kazali so namreč pri tleh močnejše, od talne vlage povzročene poškodbe, ki so se javile v osipavanju, pa tudi odlistavanju peščenjakov. Na vzhodnem pročelju sta ostala le še dva peščenjakhova okvira v kotu pri bastiji. — Huje nego okviri je večinoma trpel prag zaradi trajnega obrabljanja in je tudi pri vhodu v Janovo trgovino na več mestih popravljen s cementom. Istotako so močno obrabljene stopnice v glavnem l. 1749. dozidanem grajskem stopnišču. Pri tem se pozna, da so bila dolgo časa

dostopna občinstvu le južna vrata, ker je bilo treba tam več stopnic, ki so bile prvotno iz peščenjaka, nadomestiti z umetnim kamnom. Iz istega kamna so tudi plošče obeh ozkih podestov (medstopnišč) na vsaki strani, ni pa izključeno, da ni bil material že obnovljen, ker sega uporaba tovrstnega peščenjaka kot gradivo za stopnice in podeste v Mariboru do najnovejšega časa tik pred svetovno vojno.

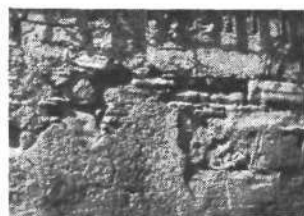
Kako dober gradbeni material so lahko ti peščenjaki, kaže južno zamreženo okno v kapelici, čigar okvir sestoji iz enakega, na sljudi bogatega peščenjaka. Ko je bila l. 1655. kapelica zidana, tega okna sicer ni imela, pač pa datira okno najbrž iz istega časa, ko je bilo spremenjeno sleme kapelice (XVIII. stoletje). Na okenskem okviru je ohranjena še vsa skulptura; le na mestih, kjer lahko obleži sneg, torej mesto nad okvirom in okenska polica, se kaže lahno osipavanje zrn in delno odlistanje.

Razen teh zelenkasto, odnosno rjavkasto sivih peščenjakov je bil pri zgradbi uporabljen še glinasti skriljavec, ki je temnosive, skoro črne barve, fino zrnat, jako bogat na luskastih zmesninah ter izrazito skriljav. Najdemo ga v obliki kakih 7 cm debelih plošč na podstavkih pri baročnem vhodu na zapadni strani gradu. Skrajna dva stebra in oba zidna pilastra, ki tvorita vhod na severu in jugu v odprt hodnik risalita ter imata v višini ca. 80 cm zaokrožene okrajke, ki so se na stranskih stenah končavali v volute, so iz istega materiala (sl. 3). Deloma so ti okrajki še prav dobro ohranjeni, vidna je celo tudi prvotna skulptura, tako na zunanjih stebrih, medtem ko so volute razen na enem pilastru že odpadle. Večina podstavkov je pokritih s cementom ali pa so z njim samo zalite večje razpoke. V primerih, ko je postavljen glinasti skriljavec vzporedno z zunanjo ploskvijo, pride do odlistanja in to tem bolj, ker ta vrsta kamna rada sprejema vodo, zaradi česar se zrahlja vez med posameznimi plastmi, ki se potem luščijo vzporedno s skrilji. Pa tudi pravokotno na skriljavost njegova površina ni obstojna, ker lomne ploskve niso ravne in še bolj zadržujejo vodo ter podležejo radi tega intenzivnejšemu razpadu.

Enaki glinasti skriljavci so uporabljeni kot gradbeni kamen tudi v bastiji med peščenjakovimi kvadri, komadi pa so mestoma že skoraj povsem odkrušeni, tako da so ostale praznine, kar je posebno dobro vidno na že prej omenjenem, močno poškodovanem mestu na vzhodni steni bastije (sl. 1). Ako je kamen že tako močno trpel pod vplivom atmosferilij, tudi cementna prevlaka nikakor ne pomaga, ker se zaradi premale zveznosti obeh materialov vedno znova odluči in radi drugačne poroznosti cementne malte v primeri z naravnim kamnom samo pospeši razpad,



Sl. 1. Preperevaljoči peščenjak in glinasti skriljavec v vzhodnem zidu gradu



Sl. 2. Detajl prejnjše slike. Luknje v peščenjaku

¹ J. Hirschwald, Handbuch der bautechnischen Gesteinsprüfung. Berlin, 1912. 399—400.



Sl. 3. Podstavki stebrov iz glinastega skriljavca v risalitu



Sl. 4. Plošča iz glinastega skriljavca v podstavku stebra v risalitu

kakor je to vidno na podstavkih omenjenih stebrov (sl. 4). Tak poškodovani material je treba nadomestiti z drugimi in je gotovo vsaj del opeke, ki ga nahajamo med kamnenim gradbenim materialom bastije, le nadomestilo že preperelega materiala.

Vzlic svoji relativno majhni obstojnosti je ta vrsta glinastega skriljavca prav razširjeno gradivo starejših stavb južne Štajerske, sicer ne na njihovih zunanjih delih, pač pa kot sestavni del tlaka. Na Štajerskem imajo skoro vse baročne cerkve tlak iz belega marmorja ali pa belo-črn tlak. Medtem ko se na Kranjskem, ki ima črne apnence v izobilju, menjavajo beli, običajno nekoliko bolj debeložrnati marmorji s črnimi jedrnatimi apnenci, je moral na Štajerskem prevzeti vlogo slednjih baš opisani temni skriljavec, ki postane pri uporabi polagoma nekoliko svetlejši. Taka črno-bela tla so tudi na širokem podestu (med-stopnišču) grajskega stopnišča, ki je nastalo l. 1749., že ob zatonu baroka. Barvni efekt teh talnih oblog iz dveh vrst materiala je sicer res večji, neprijetno je le, da se skriljavci zaradi manjše trdnosti znatno hitreje obrabijo. Radi postopnega obrabljanja finih skriljev nastajajo zlasti v sredini plošč pogostoma skledčaste udolbine. Ta večja obrabnost je tudi vzrok, da je sedaj že v mnogih primerih ravno skriljavec nadomeščen z umetnim kamnom. Ploščice glinastega skriljavca so v gradu še razmeroma malo obrabljene in bi jih bilo treba le nekaj nadomestiti, da ostane lepa slika prvotnih tal ohranjena.

Nahajališče teh glinastih skriljavcev mi ni točno znano. Deloma izvira ta karakteristični gradbeni material naših baročnih cerkva in drugih, posvetnih stavb po navedbi gospoda Kuharja, kamnoseškega mojstra v Slovenjem Gradcu, iz starih sedaj zasutih kamnolomov v dolini Žabni gradec, ali kakor pravijo domačini, v Rožni dolini, na zapadu Slovenjega Gradca. Kot lahko posnamemo iz geološke karte¹ lista »Dravograd«, nastopajo v bližini kraja Vrhe paleo-cojski glinasti skriljavci in filiti. To vrsto kamnov nahajamo tudi na Pohorju in se, kakor mi poroča prof. Franjo Baš, v mariborskih aktih, ki se tičejo mestnih gozdov med Radvanjem in Sv. Bolfenkom, omenja.

¹ Geološka karta list »Unterdrauburg« iz leta 1929. po preiskavah gg. Becka, A. Kieslingerja, F. Tellerja in A. Winklerja.

da so Mariborčani v XVIII. stoletju nabavljali iz teh gozdov tudi kamneni material. Mogoče so torej grofje Brandisi lomili ta kamen tudi na svojih posestvih na pohorskem vznožju nad Slivnico. Ostanki teh manjših kamnolomov se še vidijo.

Ostali tlak v arkadah in hodnikih prvega nadstropja sestoji iz samih marmornatih plošč, ki jih omenja tudi Puff.² Te izvirajo najbrž iz Pohorja, kjer je nešteto starih kamnolomov ravno v vzhodnem in jugovzhodnem delu. Ti kamnolomi so dajali dolga stoletja najboljši material, ki ga odlikuje odpornost zlasti proti vremenu, kot to kažejo rimski spomeniki po vsem Spodnjem Štajerskem in celo v Ljubljani.³ Plošče na tleh v gradu običajno niso posebno velike, večji kvadri so uporabljeni le pri stopnicah v grajski kapelici (sl. 5) in v viteški dvorani. Tla kapelice so dvobarvna; kot barvast material pa služi poleg belega marmorja enobarven rdeč apnenec, kar pomeni v tukajšnjih krajih izjemo. Odkod so ga dobivali, mi ni znano. Rdečih apnencev v okolici Maribora ni in so bili v redkih primerih, ko so jih uporabljali za spomenike ali druge okrasne svrhe, navadno dobavljeni iz Solnograške, iz Ogrske ali severne Italije.

Posamezne bele marmornate stopnice se nahajajo še v vzhodnih arkadah, kjer vodijo do obeh sedaj deloma zazidanih vrat. Marmornat tlak je v gradu v splošnem dobro ohranjen, le v južnem delu vzhodne arkade je potreben popravlja. Videti je, da je bil tam tlak sploh mestoma že nadomeščen z navadnim, debeleje zrnatim peščenjakom, ki ni vzdržal istih naporov kakor marmor in so bila tla svoj čas sploh le provizorično popravljena. Vsekakor pa je treba tla, ki tvorijo karakteristikon naših baročnih stavb, obnoviti v istem slogu. (Razveseljivo je, da bodo sedanji renovatorji marmornati tlak, ki leži v slavnostni dvorani pod lesenim, ponovno odkrili.)

Posamezne marmornate plošče so vložene še v hodnik iz gnajsovih plošč, ki je vdolan pred sedanjimi Putnikovimi prostori na Trgu Svobode ter pred severnim vhodom v grajsko kapelico.

Kot posebno značilen material je zastopan na gradu še litavec,⁴ ki je služil v glavnem pri prezidavah v XVIII. stoletju. Saj so iz njega vse skulpture v stopnišču; prevladuje pa tudi v arkadah, ki so bile ob istem času prenovljene (oblika stebrov). Ograja in figure, ki vzbujajo občudovanje obiskovalcev, so sedaj prebarvane s sivo oljnato barvo, tako da je mogoče spoznati material le na poškodovanih mestih. Oljnata prevlaka je kot pri vseh poroznih materialih

² Dr. R. G. Puff, Marburger Taschenbuch. 1. Jahrgang. Gratz, 1847.

³ Dr. R. Ložar, Studija o rimski skulpturi, najdeni na Mirju v Ljubljani.

⁴ Litavci so svetli, terciarni apnenci, bogati na okameninah.



Tla iz marmorja in apnenca v grajski kapeli



Sl. 6. Počene skorje v litavcu na vratnem okviru trgovine Krabath



Sl. 7. Ograja iz litavca na vratnem okviru trgovine Krabath

za kamnino nevarna in pride radi nje lahko do večjih poškodb. Vлага namreč, ki jo vsebuje vsaka kamnina, ne more skozi vodo nepropustno prevlako izhlapevati in se pod opleskom posebno nakopiči skupno z materialom, ki ga je voda v teku časa izlužila iz sosednih plasti kamna. Na ta način pride do odebeljenja te zunanje plasti in navidez do njenega otrdnjenja. Vendar pa se pod to skorjo stvari sipek sloj, ki je izgubil zaradi izluženja svojo trdnost in predstavlja veliko nevarnost za kamen. Radi različnih trdnosti pride namreč prej ali slej do tvorbe razpok v trdi zunanji skorji, nakar se začenja ta luščiti in odpira tako pot do sipkega sloja, ki leži pod njo.

Take pojave moremo zasledovati že na nekaterih mestih, tako pri kipih kakor tudi na ograji. K sreči pa so ta »bolna« mesta razmeroma redka, ker stopnišče ni izpostavljeno talni vlagi in je poleg tega zaščiteno tudi pred škodljivimi vremenskimi vplivi. Jako dobro vidno je to razpokanje oljnate skorje nad litavcem na levem delu vratnega okvira pri trgovini strugarja Krabatha, ki stoji med kapelico in sedaj edinim od štirih preostalim stolpom (sl. 6). Precej je trpela radi vlage tudi ograja, in sicer njeni sklepni stebri na južnem delu vzhodne arkade, na kateri so se pojavile mestoma tudi škodljive zunanje skorje v obliki kapničastih izločenj (sl. 7). Ta ograja je izdelana po istem vzorcu kot v stopnišču ter oklepa le nekoliko stopnic, ki se sedaj slepo končujejo. Pač pa sta še v jako dobrem stanju oba leva ob vratih, ki vodijo iz tega dela arkad (v sredini so namreč predeljene z zidom) v slavnostno dvorano. Ob tej priliki je vredno opozoriti na lepa baročna lesena vrata, ki jih še najdemo na nekaterih mestih v gradu in ki so deloma vidna v priloženi sliki (sl. 8). Velike, približno 139 cm dolge plošče iz litavcev, polne okamenin, so položene tudi preko ograje med arkadnimi stebri.

Za omenjene poškodbe je litavec radi svoje poroznosti posebno dovzeten; ravno to pa z druge strani povzroča, da ga je prav lahko obdelati in je bil zato za skulpture od nekdanj izredno priljubljen.¹ Marijini stebri, ki jih imajo skoraj vsa naša mesta in trgi (Maribor, Ptuj, Konjice, Marenberg itd.) in nešteto

znamenj po Pohorju, Slov. goricah in Dravskem polju je iz tega kamna. Litavci so v širši mariborski okolici razmeroma precej razširjeni; kamnolomi obstojajo pri Sv. Barbari v Slov. goricah, ki so oskrbovali svoj čas, zlasti še v rimski dobi, vso bližnjo in daljno okolico z materialom za vratne in okenske okvire ter deloma, v neposredni bližini, tudi za stopnice. Še mnogo bolj znameniti pa so nekoliko oddaljenejši kamnolomi v Aflenzu pri Lipnici (Leibnitz južno od Gradca). Iz teh kamnolomov izvira najbrž tudi skoro ves ali sploh ves litavec mariborskega gradu, ker je nahajališče znano po nekaterih posebno odličnih vrstah te kamnine in so imeli takratni lastniki grofje Brandis gotovo najožje stike ravno s severom.

Končno ne smemo še pozabiti na manjše g n a j s o v e plošče, ki služijo, kot omenjeno, za tlak ob vzhodnem delu gradu in ki bodo po ponovni preložitvi zopet tako slikovite kot prvotno ter v skladu z enakim tlakom kot ga nameravajo položiti na zapadni strani pred glavnim vhodom. Večji gnajsovi plošči iz Steinza na Golici (Koralpe) nahajamo še na severnem balkonu stavbe.²

V glavnem je torej mogoče ugotoviti, da je bil kamniti gradbeni material pri mariborskem gradu prav srečno izbran. Najobširneje zastopani kremenov peščenjak se je izkazal kot jako obstojen, le na mestih s stalno vlago se ga je loteval zob časa, toda temu bo lahko odpomoči. Mnogo neugodnejši je — zlasti pri porabi za dele, ki so izpostavljeni vremenskimi vplivom — temnosivi glinasti skriljavec. Pri tlakovanju v notranjosti stavbe, kjer omogoča v kombinaciji z odličnim pohorskim marmorjem dosego zelo prikupnih barvnih efektov, se je pa še vsaj v gradu dosti dobro obnesel. Pač pa bi bilo priporočljivo v primerih, ko je tlak že preveč poškodovan, nadomestiti ga s kakšnimi apnenci iz Kranjske, n. pr. z različnimi temnosivimi, bolj enotnimi vrstami podpeških apnencev ali še bolje z deloma povsem črnimi apnenci iz Lesnega brda pri Ljubljani. Litavec je izvrsten material za skulpture, toda na tem mestu naj ponovno podčrtam splošno znano nevarnost oljnatih prevlek na predmetih iz močno poroznega litavca. Gnajs končno je bil srečno izbran za tlakovanje na prostem.

² Za podatke se najlepše zahvaljujem gg. mestnemu arhivarju prof. F. Bašu in M. Kuharju, za tloris gradbenemu svetniku ing. J. Baranu.



Sl. 8. Lev iz litavca v vzhodnih arkadah

¹ A. Kieslinger, Zerstörungen an Steinbauten. Wien, 1932, str. 212—220.